

Interventie

Praten met kinderen

Samenvatting

Doelgroep

Kinderen (10-15 jaar) met licht externaliserend probleemgedrag.

Doel

Het hoofddoel van Praten met kinderen is het verminderen van het externaliserend probleemgedrag van kinderen (10-15 jaar). Subdoelen zijn het verbeteren van de communicatie tussen ouder en kind en het vergroten van de vaardigheden van ouders om problemen op te lossen.

Aanpak

Praten met kinderen (PMK) is een cursus van zeven bijeenkomsten waarin ouders door informatie en oefening leren hoe zij problemen of meningsverschillen met hun kind kunnen bespreken.

De cursus is georganiseerd rond de vier stappen van Het Overlegmodel (1. probleem bespreken, 2. oplossingen bedenken, 3. oplossing kiezen en afspraken maken, 4. evalueren). Per stap wordt uitgebreid aandacht besteed aan een constructieve manier van communiceren.

Materiaal

Er is een cursusboek voor ouders en een handboek voor de begeleiders (Van As & Janssens, 2010).

Onderbouwing

In het proces waarbij externaliserend gedrag van het kind en conflictueuze negatieve interacties tussen ouder en kind elkaar wederzijds beïnvloeden wordt het gedrag van de ouder (een negatieve manier van interacteren) als essentieel gezien (Burt, McGue, Krueger & Iacono, 2005). De negatieve manier van communiceren activeert een eventuele (genetische) aanleg van het kind om externaliserend gedrag te gaan vertonen, wat vervolgens weer negatieve conflictueuze reacties van de ouders oproept, die op hun beurt het externaliserende gedrag van het kind weer verder versterken. De beste manier om deze negatieve spiraal te doorbreken is het beïnvloeden van de interactiestijl van de ouders. De cursus Praten met Kinderen richt zich op deze interactiestijl door ouders constructieve manieren van communiceren aan te leren (zoals luistervaardigheden en niet-aanvallende manieren om een boodschap over te brengen) en door ouders probleemoplossende vaardigheden aan te leren (de vier stappen van het overlegmodel).

In de cursusbijeenkomsten wordt aandacht besteed aan het overdragen van kennis (de vier stappen van het overlegmodel, constructieve manieren van communiceren), het opdoen van vaardigheden (oefenen) en aan het stimuleren van zelfvertrouwen en versterken van de eigen deskundigheid en kracht van ouders (empowerment) (Blokland, 2005).

Onderzoek

Van As (1999) onderzocht door middel van observaties wat het effect is van het volgen van de cursus op de mate van constructieve en negatieve communicatie tussen ouder en kind. Uit het onderzoek bleek dat moeders die de cursus gevolgd hadden, in vergelijking met moeders die de cursus niet gevolgd hadden, meer constructieve en minder negatieve vormen van communicatie gebruikten. Opvallend was dat dit ook gold voor de kinderen uit deze gezinnen, terwijl de kinderen zelf de cursus niet gevolgd hebben. Het lijkt er dus op dat een verandering in de manier waarop ouders een meningsverschil ter sprake brengen en aanpakken, ook leidt tot een verandering in de manier waarop het kind met de ouders communiceert. In vervolgonderzoek van Leijten, Overbeek en Janssens (2012, 2013) is door middel van een RCT met vragenlijsten en gedragsobservaties aangetoond dat het volgen van de cursus leidde tot een verbetering van de communicatieve en probleemoplossende vaardigheden van ouders en tot een afname van disfunctioneel opvoedgedrag (laksheid en

overreactiviteit). Op basis van vergelijking van de mate van opvoedgedrag met de normgegevens kon gesteld worden dat het bereikte effect niet alleen statistisch maar ook klinisch significant was: na het volgen van PMK was het opvoedgedrag van de ouders niet langer disfunctioneel (niet langer vergelijkbaar met het opvoedgedrag in gezinnen met kinderen met gedragsproblemen).

Op basis van beide studies kan geconcludeerd worden dat PMK een significant positief effect heeft op de kwaliteit van de communicatie van zowel ouders als kinderen.

Erkenning

Erkend door

Deelcommissie jeugdzorg en psychosociale/pedagogische preventie d.d 11-04-2014

Oordeel: Effectief volgens goede aanwijzingen

Toelichting:

De onderbouwing van Praten met kinderen is sterk. Er worden geen specifieke eisen gesteld aan de uitvoering waardoor de kosten laag blijven en het voor organisaties haalbaar is om de interventie uit te voeren. Onderzoek geeft goede aanwijzingen voor positieve effecten op de kwaliteit van de communicatie van zowel ouders als kinderen.

De referentie naar dit document is:

Nicole van As en Jan Janssens

(april 2014). Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Praten met kinderen'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies

1. Probleemomschrijving

1.1 Probleem

Praten met Kinderen beoogt te bereiken dat probleemgedrag afneemt bij kinderen tussen 10 en 15 jaar die al lichte externaliserende gedragsproblemen hebben en van wie de ouders lichte opvoedingsproblemen ervaren. Concreet gaat het om kinderen die naar buiten gericht ofwel externaliserend gedrag vertonen, zoals schreeuwen, schelden, ruzie maken en ongehoorzaam zijn. De kinderen hebben conflicten met hun ouders over regels en afspraken, waar ouders niet goed mee uit de voeten kunnen.

1.2 Spreiding

Volgens rapportage van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Crone, Wiefferink & Reijneveld, 2005) komen volgens de ouders bij 6 procent van de kinderen psychosociale problemen voor (leeftijdsgroep tot 12 jaar). In de leeftijdsgroep 8-12 jaar signaleren ouders bij 4 procent van de meisjes en 6 procent van de jongens externaliserend probleemgedrag. Het gaat dan om klinische problemen ('een score boven het in een normpopulatie vastgestelde afkappunt', p. 67).

Uit een onderzoek dat in 2009 is afgenomen onder scholieren van 11-17 jaar op zowel basisonderwijs en voortgezet onderwijs en hun ouders bleek dat 13,6 procent van de kinderen op de basisschool externaliserende gedragsproblemen vertoonde, en 12,9 procent van de kinderen op het voortgezet onderwijs. De meeste gedragsproblemen werden geconstateerd voor jongens van 16 jaar (Dossier Gedragsproblemen, www.nji.nl).

Uit een recent onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Bot, 2013) blijkt dat volgens ouders (N = 25022) 16,5 procent van de kinderen tussen 3 en 18 jaar veel probleemgedrag vertoont. Dezelfde groep ouders is ook gevraagd in hoeverre zij opvoedingsproblematiek ervaren. 16,5 procent van de ouders voelt zich incompetent als opvoeder en 12% is ontevreden over de relatie met hun kind.

Volgens Crone et al. (2005) komt externaliserend gedrag van kinderen vaker voor bij ouders met een inkomen onder de armoedegrens en bij moeders die bij de geboorte van het kind jonger waren dan 27 jaar. Verder kan geconstateerd worden dat problemen meer voorkomen in eenoudergezinnen dan in tweeoudergezinnen en dat etnische afkomst (westers of niet-westers) niet van invloed lijkt te zijn op de mate van probleemgedrag (Dossier Gedragsproblemen, www.nji.nl)

1.3 Gevolgen

Doorgaans wordt (licht) externaliserend gedrag gezien als milde variant en voorloper van de antisociale gedragsstoornis. Hoewel zeker niet alle kinderen met (licht) externaliserend gedrag een antisociale gedragsstoornis ontwikkelen, kan het wel opgevat worden als een risicofactor (Dossier Gedragsstoornissen, www.nji.nl). Wanneer kinderen gedurende langere tijd externaliserend gedrag vertonen en wanneer het dagelijks functioneren erdoor beperkt wordt, wordt gesproken van een gedragsstoornis (Dossier Gedragsstoornis, www.nji.nl). Wat betreft gedragsstoornissen wordt een onderscheid gemaakt tussen oppositioneel opstandig gedrag (Oppositional Defiant disorder, ODD) en antisociaal gedrag (Conduct Disorder, CD), waarbij ODD opgevat wordt als een milde variant en voorloper van CD (Dossier Gedragsstoornissen, www.nji.nl). Volgens Junger (2003) komen gedragsstoornissen bij 5 procent van de adolescenten voor en (vaker bij jongens dan bij meisjes).

Patterson, Reid en Dishion (1992) hebben op basis van jarenlang onderzoek een model van sociale interacties in het gezin ontwikkeld. Het model gaat uit van negatieve interacties tussen kind en opvoeders, waarbij een gebrek aan probleemoplossende vaardigheden bij de opvoeders een rol speelt. Het model laat zien hoe kinderen die externaliserend gedrag vertonen risico lopen op een achteruitgang in schoolprestaties en afwijzing door leeftijdgenoten (met als mogelijk gevolg het omgaan met 'verkeerde vrienden'). Op langere termijn lopen deze kinderen een groter risico op werkloosheid, middelengebruik en relatieproblemen. Ook hebben deze kinderen later een grotere kans dat hun eigen kinderen gedragsproblemen ontwikkelen.

Charles, Bywater en Edwards (2010) wijzen er daarnaast op dat gedragsproblemen op jeugdige leeftijd kosten voor de maatschappij met zich meebrengen. Ten eerste doen deze kinderen een groter beroep op bijvoorbeeld instellingen voor jeugdzorg, jeugdhulpverlening en speciaal onderwijs. Ten tweede blijken kinderen met gedragsproblemen op latere leeftijd vaker te kampen met schooluitval, werkloosheid, relatieproblemen en financiële afhankelijkheid van de overheid.

2. Beschrijving interventie

2.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Kinderen van 10-15 jaar met lichte externaliserende gedragsproblemen.

Intermediaire doelgroep

Ouders van bovengenoemde kinderen. Het gaat dan om ouders die problemen in de opvoeding ervaren vanwege licht externaliserend gedrag van hun kind en die nog geen contact met de hulpverlening hebben.

Selectie van doelgroepen

PMK is bedoeld voor ouders die problemen ervaren met de opvoeding van hun kind. Het gaat met name om ouders die zichzelf onvoldoende competent achten. Zij maken zich zorgen over het externaliserend gedrag van hun kind. Op het continuüm van Kousemaker en Timmers-Huigens (1985) is er sprake van ouders die opvoedingsspanning ervaren. Zij ervaren hun eigen handelen als minder effectief en hebben behoefte aan informatie en uitwisseling van ervaringen.

Regelmatig wordt vanuit de sectie Orthopedagogiek: gezin en gedrag van de Radboud Universiteit Nijmegen PMK aangeboden. Ouders worden geworven middels lokale en regionale media, flyers in buurthuizen, bibliotheken en supermarkten en via nieuwsbrieven van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs. Bij die werving wordt er nadrukkelijk op gewezen dat PMK alleen bestemd is voor ouders die opvoedingsspanning ervaren vanwege licht externaliserend gedrag van een kind en die daarvoor geen contact hebben met een instelling voor jeugdzorg. Contact met jeugdzorg is derhalve een contra-indicatie.

Dat PMK de beoogde doelgroep bereikt is gebleken uit het onderzoek van van As (1999). Zij vergeleek haar doelgroep met een gematchte controlegroep van normale gezinnen. Kinderen uit de doelgroep scoorden gemiddeld 61.9 op de Externaliseringschaal van de CBCL, kinderen uit de vergelijkingsgroep 50.5. De gemiddelde score van 61.9 wijst erop dat de kinderen uit de doelgroep licht externaliserend gedrag vertonen. Ook vond van As significante verschillen tussen de twee groepen wat betreft kwaliteit van de ouder-kind communicatie. Die was zowel volgens ouders als kinderen veel beter in de vergelijkingsgroep dan in de doelgroep.

2.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van de interventie is een vermindering van het externaliserend probleemgedrag bij het kind. Dat betekent dat de mate waarin het kind externaliserende gedragingen laat zien onder de (sub)klinische grens valt op een vragenlijst als de CBCL of SDQ.

Om dat doel te bereiken wordt het intermediaire doel gesteld dat ouders weten hoe ze om kunnen gaan met het moeilijk gedrag van hun kind. De ouders zijn in staat problemen en conflicten naar tevredenheid aan te pakken en op te lossen. Dat betekent niet dat zich geen conflicten meer voordoen, het betekent dat ouders weten hoe ze een conflict met hun kind kunnen bespreken en dat ze er samen een oplossing voor kunnen bedenken en duidelijke afspraken over kunnen maken met hun kind. Aan het eind van de cursus beschikken de ouders over de daartoe benodigde communicatieve en probleemoplossende vaardigheden (zie de uitwerking in subdoelen). Concreet betekent dit dat de ouders meer constructieve vormen van communicatie laten zien en minder negatieve vormen van communicatie in de interactie met hun kind.

Om te kunnen bepalen of het intermediaire doel bereikt wordt is in het onderzoek van zowel van As als in dat van Leijten, Overbeek en Janssens (2012, 2013) gebruik gemaakt van observaties. Van As vond een significante verbetering van de

communicatie tussen moeder en kind tijdens hun discussie over het oplossen van een alledaags probleem dat in het gezin speelde. Leijten et al. vonden dat deelname aan PMK leidde tot verbeterde probleemoplossings- en communicatieve vaardigheden van ouders en tot minder disfunctioneel opvoedingsgedrag (het laatste gemeten met de vragenlijst The Parenting Scale van Arnold, O'Leary, Wolf en Acker (1993)).

Subdoelen

Aan het eind van de cursus:

- Beschikken de ouders over kennis. Deze kennis betreft het overlegmodel als strategie om conflicten op te lossen, de 4 stappen van het overlegmodel, de aspecten van goed luisteren en de aspecten die van belang zijn bij het geven van je eigen mening.
- Kunnen ouders de 4 stappen van het overlegmodel toepassen als zich een conflict of meningsverschil met het kind voordoet. Daarvoor zijn de volgende subdoelen van belang:
- Kunnen de ouders luisteren naar hun kind en laten ze merken dat ze luisteren (stap 1)
- Kunnen de ouders op een duidelijke, niet-aanvallende manier hun mening geven over een conflict. De ouders kunnen het gedrag van het kind, de gevolgen ervan, en gewenst alternatief gedrag concreet benoemen. De ouder weten een geschikt moment te kiezen om een conflict te bespreken. (stap 1)
- Kunnen de ouders samen met het kind voldoende (meer dan twee) oplossingen bedenken voor het conflict. (stap 2)
- Zijn de ouders in staat samen met het kind één oplossing te kiezen en duidelijke afspraken te maken over de uitvoering daarvan. Onder duidelijke afspraken wordt verstaan dat elk gezinslid weet wat er van hem/haar verwacht wordt, op welke manier en wanneer. (stap 3)
- Zijn de ouders in staat na verloop van tijd (volgens afspraak) de oplossing te evalueren en desgewenst oplossing en gemaakte afspraken bij te stellen. (stap 4)

2.3 Aanpak

Opzet van de interventie

De oudercursus 'Praten met kinderen' bestaat uit zeven wekelijkse bijeenkomsten, van ongeveer twee uur. De cursus is ontwikkeld voor groepen van ongeveer acht tot vijftien ouders.

De cursus is georganiseerd rond het boek 'Praten met kinderen', dat voor ouders geschreven is. Het boek bevat theoretische uitleg, oefeningen en opdrachten. In elke bijeenkomst wordt een hoofdstuk uit het boek behandeld. Elke cursusbijeenkomst bestaat uit drie onderdelen: het bespreken van de huiswerk oefeningen van de afgelopen week, het bespreken van de nieuwe stof en het doen van oefeningen (bijvoorbeeld een discussie of een rollenspel in de groep) om zich de vaardigheden eigen te maken.

'Praten met kinderen' is gebaseerd op een probleemoplossingsmodel, het overlegmodel genoemd, dat uit vier stappen bestaat. In de zeven bijeenkomsten worden deze vier stappen uitgewerkt en krijgen ouders tips en regels om ervoor te zorgen dat de discussie niet escaleert en het probleem in een ontspannen sfeer besproken en opgelost kan worden. De eerste stap bestaat uit het bespreken van het probleem of meningsverschil. De tweede stap bestaat uit het bedenken van zoveel mogelijk oplossingen voor het probleem. De derde stap bestaat uit het kiezen van een oplossing en het maken van afspraken over de uitvoering van de gekozen oplossing. De vierde stap tenslotte, bestaat uit het evalueren van de gekozen oplossing. De eerste vier bijeenkomsten zijn gewijd aan de eerste stap van het overlegmodel, het bespreken van het probleem. De eerste stap bestaat uit twee aspecten, te weten, goed luisteren naar elkaar en het geven van je eigen mening over het probleem. Deze stap krijgt veel aandacht, omdat het erg belangrijk is dat elk gezinslid zijn of haar mening over het probleem kan geven en standpunten uitgewisseld worden. Pas als duidelijk is hoe iedereen over het probleem denkt, zal het mogelijk zijn om er een oplossing voor te vinden. De vijfde bijeenkomst is gewijd aan het brainstormen over oplossingen voor het probleem, de zesde bijeenkomst wordt besteed aan het kiezen van een oplossing en het maken van afspraken, en de zevende bijeenkomst bestaat uit het herhalen en oefenen van de stof uit de vorige bijeenkomsten.

Locatie en uitvoerders

De cursus wordt doorgaans gegeven in een basisvoorziening in de wijk of in de stad. Het gaat dan om gemakkelijk toegankelijke, laagdrempelige voorzieningen. De cursus is geschikt om te geven binnen scholen of Centra voor Jeugd en Gezin.

Er zijn geen specifieke trainingseisen voor de begeleiders. Wel wordt aanbevolen de cursus te laten verzorgen door trainers met tenminste een hbo-vooropleiding en met kennis van opvoeding en ontwikkeling van kinderen, zoals hbo-j, sph of hbo-pedagogiek. Een tweede aanbeveling betreft het volgen van de train-de-trainerscursus Praten met Kinderen (twee dagdelen) voorafgaand aan het verzorgen van de cursus voor ouders (zie verder bij 'Kwaliteitsbewaking').

Inhoud van de interventie

De inhoud van de bijeenkomsten

De eerste bijeenkomst

Thema: het overlegmodel

In de eerste bijeenkomst wordt het overlegmodel geïntroduceerd. Vóór het introduceren van dit model wordt besproken dat ouders conflicten en meningsverschillen op verschillende manieren kunnen oplossen. Ten eerste kunnen ouders een probleem oplossen door zelf te bepalen wat er moet gebeuren. Ten tweede kunnen ouders een probleem oplossen door het kind te laten bepalen wat er moet gebeuren. De derde manier om conflicten op te lossen, is door onderling overleg. Dit kan in het algemeen beschouwd worden als de beste manier om problemen op te lossen en is het onderwerp van de oudercursus. Vervolgens worden de vier stappen van het overlegmodel geïntroduceerd.

De tweede bijeenkomst

Thema: de eerste stap van het overlegmodel: het bespreken van het probleem. Deel 1: Luisteren naar elkaar

De eerste stap van het overlegmodel bestaat uit het bespreken van het conflict of meningsverschil. Ouders en kind moeten ieder de kans krijgen om hun mening over het probleem te geven en om duidelijk te maken wat hun wensen en behoeften zijn. Voor het bespreken van een probleem zijn er twee dingen erg belangrijk: goed luisteren naar elkaar en je eigen mening geven over het probleem. In de tweede bijeenkomst wordt besproken hoe ouders goed kunnen luisteren en aan hun kind kunnen laten merken dat ze luisteren. Er worden vijf aspecten van goed luisteren besproken: het aannemen van een goede luisterhouding, vragen om meer informatie, meeleven met het kind, niet impulsief reageren, en actief luisteren.

De derde bijeenkomst

Thema: de eerste stap van het overlegmodel. Het bespreken van het probleem. Deel 2: Het geven van je eigen mening

In de derde bijeenkomst wordt aandacht besteed aan het geven van je mening over een probleem en het ter sprake brengen van een onderwerp. In deze bijeenkomst wordt een aantal tips en regels besproken waar ouders en kind iets aan kunnen hebben als ze een onderwerp ter sprake brengen of als ze hun mening geven over een conflict. Eerst wordt ingegaan op regels voor het creëren van de juiste omstandigheden voor een goed gesprek. Hoe kunnen ouders een prettige sfeer scheppen en de kans zo groot mogelijk maken dat de boodschap bij het kind overkomt? Vervolgens wordt ingezoomd op de manier waarop ouders hun mening over het onderwerp kunnen geven: Hoe kunnen ze de boodschap het beste verwoorden? Als het gaat om het creëren van de juiste omstandigheden, zijn de volgende regels van belang: kies een geschikt moment, blijf vriendelijk, bespreek één probleem tegelijk, wees toekomstgericht, houd het kort, stel geen overbodige 'waarom-vragen', probeer begrip te tonen en vermijd de schuldvraag. Als het gaat om het verwoorden van de boodschap, zijn de volgende regels van belang: beschrijf het probleem zo precies en concreet mogelijk; veroordeel het gedrag, niet de persoon en geef opbouwende kritiek.

De vierde bijeenkomst

Thema: nogmaals de eerste stap van het overlegmodel

In de vierde bijeenkomst wordt de eerste stap van het overlegmodel nog eens herhaald en wordt geoefend met goed luisteren en met het geven van je eigen mening over een probleem volgens de tips en regels die hierboven besproken zijn.

De vijfde bijeenkomst

Thema: de tweede stap van het overlegmodel, het bedenken van oplossingen

In de vijfde bijeenkomst wordt de tweede stap van het overlegmodel besproken, het bedenken van zo veel mogelijk oplossingen voor het probleem. Om in een prettige, ontspannen sfeer tot een lijst van oplossingen te komen, is het belangrijk dat iedereen die betrokken is bij het probleem ook bijdraagt aan het vinden van oplossingen, dat zowel ouders als kind zo veel mogelijk oplossingen proberen te bedenken en het niet te snel opgeven, dat ieder zijn of haar fantasie gebruikt, dat de suggesties nog niet beoordeeld worden, dat de gezinsleden elkaar niet op een negatieve manier bekritisieren om de suggesties die ze doen en tenslotte dat alle oplossingen opgeschreven worden. Het beoordelen van de oplossingen komt pas in de derde stap van het overlegmodel (en in de zesde bijeenkomst) aan de orde. Eventueel kunnen ouders en kind ook brainstormen over het gebruik van beloningen of straf om elkaar te stimuleren om zich aan de nader te maken afspraken te houden.

De zesde bijeenkomst

Thema: de derde en vierde stap van het overlegmodel, het kiezen van een oplossing en maken van afspraken, en het evalueren van de gekozen oplossing

De zesde bijeenkomst is voornamelijk gewijd aan de derde stap van het overlegmodel, het kiezen van een oplossing en het maken van afspraken over de uitvoering van de gekozen oplossing. Bij het kiezen van een oplossing moet nagegaan worden of de gekozen oplossing praktisch uitvoerbaar is en of alle partijen tevreden zijn met de gekozen oplossing. Het is belangrijk dat er duidelijke afspraken over de uitvoering gemaakt worden, zodat daar naderhand geen misverstanden over kunnen ontstaan. Ook kan afgesproken worden wanneer de gekozen oplossing geëvalueerd zal worden. Hiermee zijn we aangekomen

bij de vierde stap van het overlegmodel, het beoordelen van de gekozen oplossing. Als een oplossing enige tijd uitgeprobeerd is, moet nagegaan worden of het probleem inderdaad naar ieders tevredenheid opgelost is.

De zevende bijeenkomst

Thema: nogmaals het overlegmodel

In de zevende bijeenkomst wordt geen nieuwe stof meer behandeld. De vier stappen van het overlegmodel, met de bijbehorende regels per stap, worden nog eens herhaald. Verder wordt de bijeenkomst besteed aan het oefenen van de communicatieve vaardigheden die de afgelopen weken de revue zijn gepasseerd. Bij voorkeur wordt geoefend aan de hand van voorbeelden van conflicten die ouders thuis zelf mee hebben gemaakt. Deze voorbeelden kunnen gebruikt worden voor groepsdiscussies en rollenspelen.

In alle bijeenkomsten van de cursus komen steeds drie onderdelen terug: het bespreken van huiswerk oefeningen, het introduceren en bespreken van kennis (nieuwe stof) en het oefenen van vaardigheden. Bekrachtiging (door de cursusleider en door ouders onderling) speelt daarbij een belangrijke rol.

Een voorbeeld van een oefening waarin deze aspecten naar voren komen is het voeren van een gesprek tussen ouders en kind in een rollenspel. Deze oefening wordt in de vierde bijeenkomst zowel plenair in de groep als in subgroepjes gedaan (Van As & Janssens, 2010, p. 67-74 van Praten met Kinderen, Handboek voor de begeleider). De begeleider herhaalt eerst samen met de ouders op interactieve wijze de stof uit de tweede bijeenkomst (de regels voor goed luisteren) en de stof uit de derde bijeenkomst (de regels voor het geven van je eigen mening). Vervolgens oefenen twee ouders in een rollenspel de eerste stap van het overlegmodel: het bespreken van een probleem. Ze voeren aan de hand van een fictieve situatie een gesprek in de rol van 'ouder' en 'kind'. Na afloop van het gesprek wordt besproken hoe het gesprek verlopen is. De ouders geven elkaar feedback en benoemen wat goed ging en wat eventueel nog anders kan. Ook de cursusleider geeft feedback en complimenteert de ouders met hun inzet. Een vervolg van deze oefening bestaat eruit dat de ouders in subgroepjes van drie of vier personen op dezelfde manier oefenen met het voeren van een gesprek, waarbij ze hypothetische situaties of eigen situaties als uitgangspunt nemen. Het rollenspel in subgroepjes wordt wederom afgesloten met een nabespreking in de groep, waarbij de cursusleider een bekrachtigende rol speelt en de ouders complimenteert met hun inzet en met het juist toepassen van de communicatieve vaardigheden. De huiswerk oefening die hierop aansluit bestaat eruit dat ouders thuis met hun kind het bespreken van problemen gaan oefenen.

2.4 Ontwikkelgeschiedenis

Betrokkenheid doelgroep

De cursus Praten met Kinderen is voor het eerst uitgebracht in 1995, het handboek voor begeleiders in 1997. De ervaringen en wensen van ouders die in de eerste jaren aan de cursus hebben deelgenomen zijn verwerkt in de herziene versie van de cursus die in 2010 is verschenen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het toevoegen van meer voorbeeldmateriaal (de twee gezinnen die door het boek heen gevolgd worden terwijl zij de cursus volgen) en om de onderverdeling van tips voor het geven van je eigen mening (stap 1) in twee hoofdaspecten, te weten 'zorgen voor een juiste sfeer' en 'het verwoorden van de boodschap'.

Buitenlandse interventie

Nee.

2.5 Vergelijkbare interventies

In Nederland uitgevoerd

Vergelijkbare interventies in Nederland zijn de Gordon-cursus 'Effectief omgaan met kinderen', en de cursus 'Beter omgaan met pubers', beide opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies (www.nji.nl).

Overeenkomsten en verschillen

De cursus Praten met Kinderen is verwant aan de Gordon-cursus 'Effectief omgaan met kinderen', en de cursus 'Beter omgaan met pubers', aangezien ook deze interventies een cursorisch karakter kennen en aandacht besteden aan het belang van goede communicatie tussen ouder en kind en de bijbehorende communicatieve vaardigheden aanleren. De cursus Praten met Kinderen onderscheidt zich van 'Beter omgaan met pubers' in de sterke nadruk op communicatieve en probleemoplossende vaardigheden en van 'Effectief omgaan met kinderen' in de uitgebreide uitwerking van de stappen in het overlegmodel om conflicten op te lossen en in de nadruk die ligt op de hiërarchie tussen ouder en kind en de mogelijkheid om gedurende het oplossingsproces afspraken te maken over het gebruik van straffen en beloningen.

Toegevoegde waarde

De toegevoegde waarde van de cursus Praten met Kinderen bestaat uit de concrete en gedetailleerde uitwerking van de communicatieve vaardigheden. Elke stap van het overlegmodel wordt uitgebreid toegelicht aan de hand van theorie en voorbeelden, wordt uitgewerkt in concrete tips voor ouders, en wordt geoefend in de bijeenkomsten door middel van (huiswerk)opdrachten. Ten opzichte van de cursus 'Effectief omgaan met kinderen' is de meerwaarde van 'Praten met Kinderen' het feit dat een iets ander perspectief geboden wordt door de nadruk te leggen op het belang van een duidelijke hiërarchie tussen ouder en kind en door de integratie van aspecten uit de sociale leertheorie (straffen en belonen) in het overlegmodel.

3. Onderbouwing

3.1 Oorzaken

Lichte externaliserende gedragsproblematiek bij kinderen is een risicofactor voor het ontstaan van probleemgedrag. Daarbij is in de literatuur een duidelijke relatie aangetoond tussen externaliserend gedrag van het kind en negatieve ouder-kind interacties (Defoe et al., 2013). De 'coercion theory' van Patterson en collega's biedt daarbij een goed onderbouwde en empirisch onderzochte uitwerking van de processen die aan die relatie ten grondslag liggen (Patterson, 1982; Patterson et al., 1992). Uitgangspunt van deze theorie is het feit dat dwingende negatieve interacties tussen ouder en kind leiden tot de ontwikkeling van externaliserende problemen bij het kind, door onder andere modeling en bekrachtiging van het negatieve gedrag. Kinderen gaan de dwingende negatieve interactiestijl vervolgens ook gebruiken op school en in contact met anderen buitenshuis. Patterson et al. zien ineffektieve opvoedingsstrategieën van ouders, waaronder gebrekkige probleemoplossingsvaardigheden, als een belangrijke determinant in dit proces, naast een moeilijk temperament van het kind. Een longitudinaal onderzoek onder kinderen van 11-14 jaar en hun ouders van Burt, McGue, Krueger en Iacono (2005) laat zien dat er een zekere mate van stabiliteit te zien is in zowel externaliserend gedrag van kinderen als in een conflictueuze ouder-kind relatie en dat zowel genetische als omgevingsfactoren daar een rol in spelen. Uit het onderzoek blijkt echter ook duidelijk dat er een bidirectionele relatie bestaat tussen een conflictueuze ouder-kind relatie en externaliserend gedrag over tijd. De auteurs stellen dat deze resultaten een bevestiging vormen voor het theoretische model van Patterson en collega's: een conflictueuze ouder-kind interactie kan ontstaan in reactie op een genetische predispositie van het kind om externaliserend gedrag te vertonen (genetische aanleg), maar draagt tegelijkertijd bij aan de verdere ontwikkeling van dat externaliserend gedrag over tijd. Er is dan sprake van een neerwaartse spiraal. Dit proces blijkt voor zowel jongens als meisjes van toepassing.

3.2 Aan te pakken factoren

In het proces waarbij externaliserend gedrag van het kind en conflictueuze negatieve interacties tussen ouder en kind elkaar wederzijds beïnvloeden wordt door Burt et al. (2005) het gedrag van de ouder (een negatieve manier van interacteren) als essentieel gezien. De negatieve manier van communiceren activeert de genetische aanleg die een kind mogelijk heeft om oppositioneel en externaliserend gedrag te gaan vertonen, wat vervolgens weer negatieve conflictueuze reacties van de ouders oproept, die op hun beurt het oppositionele gedrag van het kind weer verder versterken et cetera. Aangezien de genetische aanleg een gegeven is, is de beste manier om deze negatieve spiraal te doorbreken het beïnvloeden van de interactiestijl van de ouders. De cursus Praten met Kinderen richt zich op deze interactiestijl door ouders constructieve manieren van communiceren aan te leren (zoals luistervaardigheden en niet-aanvallende manieren om een boodschap over te brengen) en door ouders probleemoplossende vaardigheden aan te leren (de vier stappen van het overlegmodel).

3.3 Verantwoording

In de literatuur over werkzaamheid van interventies wordt doorgaans een onderscheid gemaakt tussen algemeen (non-specifiek) werkzame ingrediënten en specifieke werkzame ingrediënten van een interventie (Van Yperen, Bijl & Veerman, 2008; Van Yperen, Van der Steege, Addink & Boendermaker, 2010).

Algemeen werkzame elementen zijn dan de onderdelen van een interventie die bijdragen aan effectiviteit ongeacht het type interventie en ongeacht de doelgroep. Voorbeelden die Van Yperen et al. (2008, p.51-52) noemen zijn:

- Aansluiting bij de motivatie van de cliënt
- Goede aansluiting van de interventie op het probleem en de hulpvraag van de cliënt
- Goede structurering van de interventie (doelstelling, planning, fasering)
- Professionaliteit (opleiding en training) van de behandelaar
- Goede kwaliteit van de relatie tussen cliënt en behandelaar
- Uitvoering van de interventie zoals deze uitgevoerd hoort te worden

Voor de cursus Praten met kinderen geldt dat zo veel mogelijk aangesloten wordt bij de motivatie van de ouders die eraan mee doen. Ouders melden zich aan voor de cursus omdat ze problemen ervaren in het omgaan met het gedrag van hun kind. In de cursus wordt weliswaar het programma gevolgd en staat per bijeenkomst min of meer vast welke stof behandeld wordt, maar

daarbij wordt zo veel mogelijk gewerkt met voorbeelden die de ouders inbrengen. Op die manier wordt in overleg tussen begeleider en ouders bekeken hoe de stappen en communicatieve vaardigheden van het overlegmodel toegepast kunnen worden in de situaties die de ouders schetsen en thuis meemaken. Zo wordt aangesloten bij de directe vragen en behoeften die ouders in hun specifieke opvoedsituatie hebben.

Daarnaast kan gesproken worden van een goed gestructureerde interventie. De doelen van de cursus zijn duidelijk omschreven (zie uitwerking doelen en subdoelen). De inhoud van de zeven bijeenkomsten staat zeer concreet uitgewerkt in het handboek voor de begeleider en de bijeenkomsten bouwen op elkaar voort.

Aan de kwaliteit van de relatie tussen ouders en begeleider wordt in het handboek voor de begeleider expliciet aandacht besteed. Uitgangspunt van de cursus is dat begeleider en ouders samenwerken in het vormgeven van de cursus en samen bekijken hoe het overlegmodel toegepast kan worden in de individuele situatie van de ouders. De begeleider stelt zich niet op als de deskundige die weet wat de juiste oplossing is voor de concrete opvoedproblemen van de ouder, maar stimuleert de ouder om volgens de stappen van het overlegmodel zelf een oplossing te vinden waar ouder en kind tevreden mee zijn. De begeleider reikt de ouders als het ware het gereedschap (het overlegmodel, de communicatievaardigheden) aan om zelf zijn of haar problemen op te lossen. In de bijeenkomsten 'modelt' de begeleider de communicatievaardigheden door zelf goed en met respect te luisteren naar de ouders, door de ouders te laten brainstormen over oplossingen etc.

Hoewel geen expliciete eisen gesteld worden aan de opleiding van begeleiders, wordt aanbevolen dat begeleiders de train-de-trainerscursus Praten met Kinderen volgen, die uit twee dagdelen bestaat. Daarin wordt veel aandacht besteed aan de professionele houding van de begeleider (waarbij de begeleider kennis aanreikt en vervolgens samen met de ouders kijkt hoe die kennis in hun situatie toegepast kan worden) en aan treatment integrity (wordt de cursus uitgevoerd zoals die bedoeld is? In welke mate mag de begeleider flexibel omgaan met het voorgeschreven programma?).

Naast algemeen werkzame factoren zijn er ook specifiek werkzame factoren. Dit zijn de factoren die specifiek zijn voor dit type interventie en voor de beoogde doelgroep en die verondersteld worden bij te dragen aan het resultaat van de interventie (Van Yperen et al., 2008). In het voorgaande is besproken hoe en waarom externaliserend gedrag van kinderen samen blijkt te hangen met de communicatie in het gezin. Praten met Kinderen richt zich daarom op de ouders, en leert hen op een meer constructieve en minder negatieve manier te communiceren met hun kind. Uit onderzoek is gebleken ouders inderdaad een mediërende rol kunnen spelen in het beïnvloeden van het gedrag van het kind (DeGarmo, Patterson & Forgatch, 2004). Het verbeteren van de communicatieve vaardigheden wordt in PMK aangepakt door per stap van het overlegmodel de geschikte communicatieve vaardigheden uitgebreid en concreet te bespreken en te oefenen. Zo leren ouders

- te luisteren en te laten merken dat ze luisteren (stap 1),
- het gedrag van hun kind op een duidelijke en niet-beschuldigende manier te verwoorden en duidelijk aan te geven welk concreet gedrag ze van het kind verwachten door middel van onder andere de ik-boodschap en opbouwende kritiek (stap 1),
- samen met het kind in een prettige sfeer zo veel mogelijk oplossingen te bedenken (stap 2)
- Samen een keuze voor een oplossing te maken waarbij uitgebreid aandacht besteed wordt aan het maken van duidelijke afspraken en eventueel het incorporeren van straf en beloning (stap 3)
- Na verloop van tijd te evalueren of men tevreden is met de gemaakte afspraken en indien nodig terug te keren naar eerdere stappen uit het model (stap 4).

Het programma Praten met Kinderen legt dus de nadruk op communicatieve en probleemoplossende vaardigheden van ouders.

Als het gaat om de manier waarop de specifiek werkzame elementen (de vier stappen van het overlegmodel en de concrete communicatieve vaardigheden) aan de ouders worden overgebracht, dan zijn technieken uit de sociale leertheorie, als instructie, modeling en bekrachtiging van belang (Patterson et al., 1992; Van Yperen et al., 2008). Er is sprake van instructie wanneer ouders hoofdstukken uit het boek voor ouders lezen en op die manier de stof tot zich nemen. Er is ook in de cursusbijeenkomsten sprake van instructie wanneer de begeleider uitleg geeft over de stof. In alle bijeenkomsten (behalve in de herhalingsbijeenkomsten 4 en 7) wordt nieuwe stof geïntroduceerd. Er is sprake van modeling wanneer de begeleider tijdens de bijeenkomsten de communicatievaardigheden demonstreert, door zelf bijvoorbeeld actief te luisteren of een ik-boodschap te geven. Er is eveneens sprake van modeling wanneer de ouders in de bijeenkomsten de vaardigheden oefenen in rollenspellen. Er is sprake van bekrachtiging wanneer de begeleider de ouders complimenteert, bv als ze een voorbeeld inbrengen, inzet tonen, een rollenspel uitvoeren, de huiswerk oefeningen gedaan hebben etc. In het handboek voor de begeleider wordt aangegeven hoe belangrijk deze bekrachtigende rol is. Ook in de train-de-trainerscursus wordt hier veel aandacht aan besteed.

Tenslotte wordt door Blokland (2005) aangegeven dat in effectieve groepsgerichte vormen van opvoedingsondersteuning een combinatie van drie typen doelstellingen terug te vinden moet zijn:

- Kennis
- Vaardigheden
- Zelfvertrouwen en steun (empowerment)

In de cursus Praten met Kinderen zijn deze drie doelstellingen eveneens terug te vinden. De aangereikte kennis betreft het uit

vier stappen bestaande overlegmodel, kennis over de adolescentie als ontwikkelingsfase en kennis over concrete communicatieve vaardigheden. De kennis wordt beschreven in het boek voor ouders en wordt in de bijeenkomsten stapsgewijs geïntroduceerd en toegelicht door de begeleider. Daarnaast is er in de cursus veel aandacht voor het oefenen van vaardigheden. De ouders oefenen in de bijeenkomsten (door middel van opdrachten en rollenspellen), krijgen huiswerk oefeningen mee en worden gestimuleerd de vaardigheden zo veel mogelijk thuis uit te proberen. In de bijeenkomsten heeft de begeleider veel aandacht voor het bekrachtigen van wat ouders goed doen en voor hun pogingen met de stof aan de slag te gaan. Daarmee bevestigt de begeleider de ouders in hun rol als opvoeder en probeert hij/zij hun zelfvertrouwen te stimuleren en te vergroten. De insteek van de begeleider is om zo veel mogelijk de eigen deskundigheid en kracht van de ouders aan te spreken (empowerment). Daarnaast wisselen de ouders ideeën en ervaringen uit, wat eveneens hun zelfvertrouwen kan vergroten. Ook bieden de ouders elkaar steun, door naar elkaar te luisteren, elkaar tips te geven en door herkenning uit te spreken. De groep fungeert als steunbron.

In de literatuur zijn duidelijke aanwijzingen te vinden voor het verminderen van externaliserend probleemgedrag van kinderen door middel van groepsgewijze ouderprogramma's (e.g. Charles et al., 2011; Hutchings et al., 2007; Sanders, Markie-Dadds, Tully, & Bor, 2000). Veelal zijn die ouderprogramma's gebaseerd op principes uit de (sociale) leertheorie en wordt gebruik gemaakt van modeling en gedragsbeïnvloeding door middel van straf en beloning. Door Foolen (2011) is een inventarisatie gemaakt van factoren die bijdragen aan de effectiviteit van oudertrainingen. Zij maakt daarbij onderscheid tussen op relaties gerichte oudertraining en gedragsmatige oudertraining. PMK is een voorbeeld van een voornamelijk op relaties gerichte oudertraining. Foolen stelt dat oudertrainingen over het algemeen in meer of mindere mate effectief blijken te zijn in het verminderen van probleemgedrag van het kind. Factoren die belangrijk blijken te zijn voor de effectiviteit zijn de volgende (p.11):

- Naast het overdragen van kennis worden vaardigheden en technieken aangeleerd en wordt een plan opgesteld om de technieken ook thuis toe te passen.
- Naast het aanleren van opvoedvaardigheden en technieken, dienen ouders ook inhoudelijke kennis over de werking van de technieken aangeboden te krijgen.
- Vooral de aandacht voor positieve interacties en het oefenen van vaardigheden met het eigen kind zorgen voor betere effecten.

Voor PMK geldt dat in elke bijeenkomst zowel kennis aangereikt en besproken wordt, als vaardigheden en technieken geoefend worden. Door middel van huiswerk oefeningen (die elke volgende bijeenkomst nabesproken worden) worden ouders nadrukkelijk gestimuleerd de geleerde technieken thuis toe te passen en de communicatieve vaardigheden te oefenen met hun eigen kind. In de bijeenkomsten wordt met de ouders besproken waarom overleg met het kind belangrijk is en waarom de stappen van het overlegmodel (met bijbehorende communicatieve vaardigheden) een goede structuur bieden om conflicten op te lossen. De werking van de technieken wordt ook in het boek voor ouders uitvoerig toegelicht. Tot slot draait PMK geheel om het bevorderen van positieve interacties tussen ouders en kind

3.4 Werkzame elementen

Algemeen werkzame factoren:

- Aansluiting bij de motivatie van de cliënt
- Goede aansluiting van de interventie op het probleem en de hulpvraag van de cliënt
- Goede structurering van de interventie (doelstelling, planning, fasering)
- Professionaliteit (opleiding en training) van de begeleider
- Goede kwaliteit van de relatie tussen cliënt en begeleider
- Uitvoering van de interventie zoals deze uitgevoerd hoort te worden

Specifiek werkzame factoren:

- Kennis over probleemoplossende en communicatieve technieken en kennis over de werkzaamheid van die technieken
- Nadruk op bevorderen positieve ouder-kind interacties
- Probleemoplossende vaardigheden (4 stappen overlegmodel)
- Communicatieve vaardigheden

Manier waarop specifiek werkzame factoren overgebracht worden:

- Instructie
- Modeling
- Bekrachtiging

Werkzame elementen groepsgewijze interventie:

- Vaardigheden (oefenen)
- Zelfvertrouwen en steun (empowerment)
- Opdrachten om dat wat in de groep geleerd wordt thuis toe te passen met eigen kind

4. Uitvoering

4.1 Materialen

As, N. van & Janssens, J. (2010). Praten met kinderen. Boek voor ouders en andere opvoeders. Apeldoorn: Garant (€ 13,50, prijspeil 2013).

As, N. van & Janssens, J. (2010) Praten met kinderen. Handboek voor begeleiders. Apeldoorn: Garant. (€ 19,50, prijspeil 2013).

4.2 Type organisatie

PMK kan als vorm van vrij toegankelijke hulp ingezet worden binnen bijvoorbeeld Centra voor Jeugd en Gezin (de CJG's), in schoolverband, op wijkniveau of binnen instellingen voor algemeen maatschappelijk werk. PMK kan dan ingezet worden voor ouders die lichte problemen met hun kind ervaren om te helpen voorkomen dat problemen verergeren.

Hoewel PMK oorspronkelijk bedoeld is voor ouders die nog geen contact met de jeugdhulpverlening hebben, zou de cursus ons inziens binnen jeugdzorginstellingen als methode van ouderbegeleiding eveneens ingezet kunnen worden voor ouders van kinderen die al voor hulp aangemeld zijn. Zo zou PMK ingezet kunnen worden naast andere, meer intensieve vormen van hulp, om zo het effect van de reguliere hulp te vergroten (boostereffect) en om de duur van de benodigde hulp te bekorten. PMK zou eveneens ingezet kunnen worden om gezinnen die op de wachtlijst staan gemotiveerd te houden voor hulp en ervoor te zorgen dat problemen niet verergeren.

4.3 Opleidingen en competenties

Er zijn geen specifieke trainingseisen voor de begeleiders. Wel wordt aanbevolen de cursus te laten verzorgen door begeleiders met tenminste een hbo-voorbereiding en met kennis van opvoeding en ontwikkeling van kinderen, zoals hbo-j, sph of hbo pedagogiek. Een tweede aanbeveling betreft het volgen van de train-de-trainerscursus Praten met Kinderen (twee dagdelen) voorafgaand aan het verzorgen van de cursus voor ouders (zie verder bij 'Kwaliteitsbewaking').

Voor het uitvoeren van Praten met kinderen worden geen specifieke implementatie-eisen of randvoorwaarden gesteld aan organisatie of begeleiding, wat betreft personele en materiële aspecten.

4.4 Kwaliteitsbewaking

In samenwerking met het Spon Nijmegen wordt een train-de-trainerscursus georganiseerd voor professionals die de cursus PMK willen gaan geven. In deze cursus die twee dagdelen beslaat wordt aandacht besteed aan de inhoud en theoretische achtergrond van de cursus en wordt geoefend met het werken met een groep ouders. Belangrijke kenmerken van het groepsproces, zoals het benutten van de aanwezige kennis en vaardigheden van ouders, van de herkenning die ouders bij elkaar kunnen vinden en van de steun die ze elkaar kunnen bieden, worden uitgebreid besproken en geoefend. Op die manier wordt met de cursus PMK gewerkt aan empowerment van ouders. Tevens wordt geanticipeerd op moeilijke momenten die zich in de bijeenkomsten met ouders voor zouden kunnen doen. (Daarbij valt te denken aan situaties waarin ouders het niet eens zijn met elkaar of met de begeleider, situaties waarin ouders uitspraken doen of situaties beschrijven die pedagogisch gezien zorgelijk zijn etc.)

Ook wordt aandacht besteed aan 'treatment adherence': wordt de interventie door begeleiders ook zo uitgevoerd zoals bedoeld? Houden begeleiders zich aan wat het handboek voorschrijft? In hoeverre en wanneer mag daarvan afgeweken worden?

Via de website www.cursuspratenmetkinderen.nl worden de data voor trainingdagen bekend gemaakt en wordt verdere uitleg en informatie gegeven.

4.5 Randvoorwaarden

Tips voor organisatorische en contextuele randvoorwaarden voor een goede uitvoering van de cursus zijn te vinden in de handleiding bij de cursus en komen aan bod in de train-de-trainerscursus waar men zich voor in kan schrijven. Daarbij valt te denken aan praktische zaken als de indeling van de ruimte waarin de cursus plaatsvindt en aan omgaan met groepsprocessen en treatment adherence (wordt de cursus uitgevoerd zoals die beschreven en bedoeld is?)

4.6 Implementatie

Er worden regelmatig train-de-trainerscursussen (bestaande uit twee dagdelen) georganiseerd. Data worden bekend gemaakt via www.cursuspratenmetkinderen.nl

4.7 Kosten

Uitgaande van 12 ouders en een HBO-geschoolde begeleider:

Koffie, thee etc. 250 Euro

Begeleider (bijkosten en voorbereiding: 28 uur) 1400 Euro

Eventueel zaalhuur (maximaal) 700 Euro

Kosten boek voor ouders 162 Euro

5. Onderzoek naar praktijkervaringen

Na afloop van de vier cursussen die georganiseerd zijn vanuit de Radboud Universiteit Nijmegen in het kader van het dissertatieonderzoek van Van As (1999) is een tevredenheidsvragenlijst afgenomen bij de deelnemende ouders. Ouders gaven soms aan wat moeite te hebben met de grote hoeveelheid concrete tips bij 'Het geven van je eigen mening' als onderdeel van 'Stap 1, het bespreken van het probleem'. Deze tips (11 in totaal) zijn daarna onderverdeeld in twee aspecten, namelijk condities en inhoud, oftewel 'Het creëren van de juiste omstandigheden en sfeer' en 'Het verwoorden van de boodschap'. Ook gaven ouders herhaaldelijk aan zich te herkennen in het voorbeeldmateriaal dat in het boek aangereikt werd. Naar aanleiding van een verzoek van de deelnemende ouders is een tweetal doorlopende verhalen aan het ouderboek toegevoegd, waarin twee gezinnen gevolgd worden gedurende de hele cyclus van de vier stappen van het overlegmodel. Dat bood ouders de mogelijkheid om te zien hoe elke nieuwe stap voortbouwt op de vorige stap.

Daarnaast zijn de ervaringen van de begeleiders van de georganiseerde cursussen verwerkt in de train-de-trainerscursus. Daarin wordt aandacht besteed aan twee belangrijke onderdelen: 1. Omgaan met moeilijke momenten in het groepsproces en 2. 'treatment integrity', het uitvoeren van de cursus zoals die bedoeld is en beschreven is. Onder het eerste punt vallen onderwerpen als hoe te handelen als ouders het niet eens zijn met elkaar of met de begeleider, als ouders vragen stellen waarop de begeleider niet direct een antwoord heeft, als ouders een te dominante rol hebben in de groep of juist stil en onzichtbaar zijn etc. Onder het tweede punt valt de vraag in hoeverre begeleiders het programma van de cursus aan mogen passen aan de omstandigheden of aan vragen van ouders. Wat kan de begeleider bijvoorbeeld doen als ouders een onderwerp willen bespreken dat niet in het cursusprogramma opgenomen is? Wat kan de begeleider doen als ouders om meer voorbeelden vragen, herhaling van de stof willen of bijvoorbeeld al een onderwerp willen bespreken dat pas later in de serie bijeenkomsten gepland staat? In de train-de-trainerscursus wordt besproken welke mate van flexibiliteit begeleiders zich kunnen permitteren, zonder afbreuk te doen aan de cursus zoals die bedoeld is en beschreven staat.

6. Onderzoek naar effectiviteit

6.1 Onderzoek in Nederland

Er zijn twee effectonderzoeken uitgevoerd naar PMK.

1. N. van As (1999)

In het onderzoek is een groep ouders die de cursus gevolgd heeft, vergeleken met een groep ouders die op dat moment de cursus nog niet gevolgd had (wachttijstcontrolegroep) m.b.v. een pretest posttest control group design. In beide groepen zijn voor- en nametingen verricht door middel van observaties. Ouders en kind werd bij elke observatie gevraagd om elk een onderwerp op te schrijven waarover ze het niet eens waren. Vervolgens werden ze uitgenodigd om de opgeschreven onderwerpen om de beurt te bespreken en te proberen er een oplossing voor te vinden. De discussie hierover mocht 20 minuten duren.

Van de discussie tussen ouders en kind, die op video werd opgenomen, werd per uitspraak genoteerd van wie die uitspraak was, tot wie de boodschap gericht was en wat de inhoud van de boodschap was. De discussies bestonden voor het merendeel uit korte zinnen. Van elke zin of uitspraak werd allereerst nagegaan met welke fase van het overlegmodel men bezig was: het bespreken van het probleem en van de verschillende standpunten (stap één), het bedenken van mogelijke oplossingen (stap twee), het kiezen van een oplossing en maken van afspraken over de uitvoering ervan (stap drie) of het maken van afspraken over de evaluatie van de gekozen oplossing (stap vier). Tevens werd van elke zin of uitspraak nagegaan of er sprake was van 1. Positieve communicatie; 2. Negatieve communicatie of 3. Neutrale communicatie

Er zijn alleen effecten van de cursus gevonden op de communicatie tussen moeder en kind, en niet voor de communicatie tussen vader en kind. Zowel moeders ($F=5.32$, $p < 0.05$) als kinderen ($F= 7.66$, $p < 0.01$) bleken na het volgen van de cursus positiever met elkaar te communiceren. Tijdens stap één, het bespreken van het probleem, gold voor moeders ($F = 8.11$, $p < 0.01$) die de cursus gevolgd hadden en voor hun kinderen ($F = 5.16$, $p < 0.05$) dat ze bij de tweede observatie (na de cursus) meer op een positieve en minder op een negatieve manier met elkaar praatten dan tijdens de eerste observatie (voor de cursus). Voor de moeders en kinderen uit de controlegesinnen gold het omgekeerde. Zij communiceerden bij de tweede observatie meer negatief en minder positief met elkaar dan bij de eerste observatie. Tijdens stap twee, drie en vier, het vinden van oplossingen voor het probleem, vonden we hetzelfde, maar dan alleen voor de communicatie van de kinderen tot hun moeders ($F = 8.15$, $p < 0.01$). De kinderen van ouders die de cursus gevolgd hadden, praatten meer positief en minder negatief tegen hun moeders nadat hun moeders de cursus gevolgd hadden dan ervoor. De kinderen wier moeders de cursus nog niet gevolgd hadden, praatten bij de tweede observatie minder positief en meer negatief tegen hun moeders dan tijdens de eerste observatie.

2. P. Leijten, G. Overbeek en J.M.A.M. Janssens (2012, 2013)

In dit RCT-onderzoek is ook gebruik gemaakt van observaties om de centrale afhankelijke variabelen (probleemoplossings- en communicatieve vaardigheden van ouders) te meten. Daarbij is geen micro-codeersysteem gebruikt zoals in de studie van van As (1999), maar is gewerkt met beoordelingsschalen. Uit het onderzoek bleek dat deelname aan PMK leidde tot verbeterde probleemoplossings- ($F = 12.87, p < .01$) en communicatievaardigheden ($F = 11.77, p < .01$) van ouders. Ouders die deelnamen aan PMK lieten ook meer toename in positieve emotie ($F = 8.18, p < .01$) en afname in dominantie ($F = 7.29, p < .05$) zien dan ouders in de wachtlijstcontrolegroep. Naast deze observatieresultaten rapporteerden ouders die deelnamen aan PMK, middels de vragenlijst The Parenting Scale (Arnold et al., 1993), een sterkere afname in disfunctioneel opvoedgedrag ($F = 5.25, p < .05$) dan ouders die niet deelnamen aan PMK, wat terug te zien was in beide subschalen: zowel ouderlijke laksheid ($F(1,70) = 5.18, p < .05$) als overreactiviteit ($F = 12.07, p < .01$) nam af na deelname aan PMK. Door deze afname scoorden ouders in de interventiegroep na deelname aan PMK gemiddeld niet langer in de klinische range. Deelname aan PMK leidde weliswaar volgens de ouders niet tot een significante verbetering van het gedrag van de kinderen, maar er werd wel een kleine effectgrootte (0.14) gevonden (Field, 2005). Ook werden er geen significante verbeteringen van de communicatie- en probleemoplossingsvaardigheden van kinderen gevonden. Wel werd een trend gevonden dat de communicatievaardigheden ($p = .05$) en probleemoplossingsvaardigheden ($p = .06$) van kinderen verbeterden en de daarbij behorende effectgroottes waren middelgroot (resp. .54 en .37).

Op basis van beide studies mogen we concluderen dat PMK een significant positief effect heeft op de kwaliteit van de communicatie van zowel ouders en verrassend genoeg ook kinderen. Verrassend, omdat kinderen niet aan de cursus deelnamen. Directe effecten in de vorm van minder externaliserend gedrag bij de kinderen zijn nog niet overtuigend aangetoond, zij het dat in het onderzoek van Leijten et al. (2012, 2013) wel een kleine effectgrootte werd gevonden.

6.2 Onderzoek naar vergelijkbare interventies

In de databank van het NJi zijn geen interventies opgenomen met de kwalificatie "Effectief" (op welk niveau dan ook) die vergelijkbaar zijn met PMK.

7. Overige informatie

7.1 Ontwikkeld door

Radboud Universiteit Nijmegen
Orthopedagogiek: Gezin en Gedrag
Postbus 9104
6500 HE Nijmegen
Email: cursuspmk@gmail.com
Telefoon: 024-3615646

7.2 Websites

www.opvoedingsondersteuning.info

8. Aangehaalde literatuur

- Arnold, D.S., O'Leary, S.G., Wolf, L.S., & Acker, M.M. (1993). The parenting scale: A measure of dysfunctional parenting in discipline situations. *Psychological Assessment*, 5, 137-144.
- As, N. van, & Janssens, J. (2010). *Praten met kinderen. Een boek voor ouders en andere opvoeders*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- As, N. van, & Janssens, J. (2010). *Praten met kinderen. Handboek voor de begeleider*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- As, N.M.C. van (1999). *Family functioning and child behavior problems*. Dissertatie. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Blokland, G. (2005). Theorie en visie. In I. Bakker, G. Blokland, & H. Wijnen (red.), *Samen delen. Methodieboek voor opvoedingsondersteuning in groepen* (pp. 15-37). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Bot, S. (Red.) (2013). *Terecht in de jeugdzorg*. Den Haag: SCP.
- Burt, S.A., McGue, M., Krueger, R.F. & Iacono, W.G. (2005). How are parent-child conflict and childhood externalizing symptoms related over time? Results from a genetically informative cross-lagged study. *Development and Psychopathology*, 17, 145-165. doi 10.1017/S095457940505008X
- Charles, J.M., Bywater, T. & Edwards, R.T. (2010). Parenting interventions: a systematic review of the economic evidence. *Child: care, health and development*, 37, 462-474. doi 10.1111/J.1365-2214.2011.0127.x
- Defoe, I.N., Keijsers, L., Hawk, S.T., Branje, S., Semon Dubas, J., Buist, K., Frijns, T., Van Aken, M.A.G., Koot, H.M., Van Lier, P.A.C., & Meeus, W. (2013). Siblings versus parents and friends: longitudinal linkages to adolescent externalizing problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 881-889. doi 10.1111/jcpp.12049
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: Sage.

- Foolen, N. (2011). *Wat werkt bij oudertrainingen?* Utrecht: NJi.
- Forgatch, M. & Patterson, G. (1989). *Parents and adolescents living together. Part 2: Family problem solving.* Eugene: Castalia Publishing Company.
- Hutchings, J., Bywater, T.; Daley, D., Gardner, F., Whitaker, C., Jones, K., Eames, C., & Edwards, R.T. (2007). Parenting intervention in Sure Start services for children at risk of developing conduct disorder: pragmatic randomised controlled trial. *British Medical Journal*, 334, 678-682.
- Kazdin, A.E., (1987). *Conduct disorders in childhood and adolescence.* California: Sage publications.
- Kousemaker, N.P.J. & Timmers-Huigens, D. (1985). Pedagogische hulpverlening in de eerste lijn. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 24, 549-565.
- Leijten, P., Overbeek, G., & Janssens, J.M.A.M. (2012). Effectiveness of a parent training program in (pre)adolescence: Evidence from a randomized controlled trial. *Journal of Adolescence*, 1-10. doi 10.1016/j.adolescence.2011.11.009
- Leijten, P., Overbeek, G. & Janssens, J. (2013). Praten met kinderen: effectief voor ouders van (pre)adolescenten? *Kind en adolescent*, 34, 80-91.
- Patterson, G.R. (1982). *A social learning approach. Vol 3. Coercive family process.* Eugene: Castalia Publishing Company.
- Patterson, G.R., DeGarmo, D., & Forgatch, M.S. (2004). Systematic changes in families following prevention trials. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 621-633. doi 0091-0624/04/1200-0621/0
- Patterson, G.R., Reid, J.B. & Dishion, T.J. (1992). *A social interactional approach. Vol.4. Antisocial boys.* Eugene: Castalia Publishing Company.
- Sanders, M.R., Markie-Dadds, C., Tully, L.A., & Bor, W. (2000). The triple P-positive parenting program: a comparison of enhanced, standard, and self-directed behavioral family intervention for parents of children with early onset conduct problems. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 68, 624-640.
- Verdurmen, J., Oort, M. van & Meeuwissen, J. (2003). Effectiviteit van preventieve interventies gericht op jeugdigen. *De stand van zaken.* Utrecht: Trimbos-Instituut
- Yperen, van T., Bijl, B., & Veerman, J.W. (2008). Op weg naar veelbelovend. In T.A. van Yperen en J.W. Veerman (red.), *Zicht op Effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg* (pp. 35-56). Delft: Uitgeverij Eburon.
- Yperen, van T., Steege, van der, M., Addink, A., & Boendermaker, L. (2010). Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg. *Stand van de discussie.* Verkregen van www.nji.nl

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

